

af 1. verdenskrig havde sikret sig afvæbningen af fjenden. Herefter følger krigsforløbet fase for fase. Fremstillingen støttes af mange tabeller og kort, der viser parternes indbyrdes styrke målt i materiel, ildkraft og mandskab, samt de foretagne bevægelser. Det er beundringsværdigt, at det lykkes for forfatteren at få skabt en helhed ud af de mange enkelte slag, de geografisk vidt adskilte slagmarker og det for lægfolk at se ofte helt tilfældige og tilsyneladende uovervejede forløb af selve krigsbegivenhederne.

Når det lykkes ham, skyldes det ikke mindst, at han til stadighed holder sig for øje, hvorledes de mange spredte fægtninger og træfninger blev samlet, analyseret og søgt vurderet i de krigsførende staters centrale organer. Her samledes indtrykkene og her søgtes etableret en sammenhæng, på grundlag af hvilken de rent politiske beslutninger om krigens fortsættelse, indsatsen af mandskab og materiel blev truffet. Også med hensyn til disse – der så tydeligt afspejlede selv nære allieredes uforenelige interesser – er det forfatteren magtpåliggende at redegøre for deres indhold, deres rækkevidde og hvis muligt forudsætninger. Derimod afholder han sig helt fra at afsige domme, hvorvidt den ene politiske beslutning ville have været militært bedre end den anden.

I 6 tillæg redegøres mere udførligt for enkeltproblemer i fremstillingen. En litteraturfortegnelse muliggør yderligere undersøgelser samt redegør for grundlaget for fremstillingen, som iøvrigt dokumenteres nøje i det udførlige noteapparat, der er samlet sidst i bogen. Foruden på alle detailundersøgelser, der allerede er foretaget af militære forløb under 2. verdenskrig, bygger forfatteren i høj grad på endnu ubearbejdet materiale fra amerikanske, britiske og tyske arkiver. Sovjetisk materiale har han ikke haft mulighed for at se – men i en fremstilling, der så afgørende lægger vægten på at forstå de militære aspekter af sovjetiske forslag og dispositioner er det et spørgsmål, om dette overhovedet vil kunne dække andet end nuancer og detaljer. Krigstidens kampfællesskab og gensidige behov skabte uundgåeligt en så omfattende udveksling af meddelelser, at næppe mange betydningsfulde sovjetiske synspunkter forblev skjult for de øvrige allierede.

Bogen kan anbefales som håndbog til hurtig og præcis orientering om de vigtigste krigsbegivenheder under 2. verdenskrig.

OLE KARUP PEDERSEN

ANDREAS HILLGRUBER: Hitlers Strategie. Politik und Kriegführung 1940–1941. Frankfurt am Main, Bernard und Graefe, 1965. 715 s. 78 DM.

Denne bog på 715 sider er typisk for meget af den tyske litteratur, der nu i stadig stigende tempo ser dagens lys i en bølge af studier over 2. verdenskrig og dens problematik. Tyske forskeres arbejde med det tredje riges kæmpemæssige dokumentmasser sætter efter års forløb deres præg på disse grundige værker. Der synes med folk som Hans-Adolf Jacobsen og Stuart Schramm som stødtrop at have dannet sig en tradition for på én gang klare og grundige værker, der trods deres ofte store omfang holder mål på det metodiske plan.

Andreas Hillgrubers bog om Hitlers strategi er et af disse værker og et af de mere interessante, eftersom det bygger på en konception af Hitlers person og

med udgangspunkt i denne skaber en periodisering og en skelnen imellem de forskellige typer af felttog, som Hitler startede, analyserende deres forudsætninger, belysende deres indhold og plan. Denne bog har ikke alene interesse som en strategisk studie, den har absolut sin plads i litteraturen om Hitler og i den diskussion om udløsningen af 2. verdenskrig, der startede med Taylors bog (se herom Historisk Tidsskrift 12. rk. III, s. 129 ff.).

Andreas Hillgruber står metodisk på det standpunkt, som er hævdet af Isaiah Berlin og Pieter Geyl, at historiens aktører har haft et frit valg mellem de forskellige muligheder, som hver situation indeholdt. Videnskabsteoretikeren Karl R. Popper har understreget dette synspunkt ved at hævde, at i den menneskelige verden ligger intet fast, alt er muligt. Synspunktet, der bygger på indeterminisme i det historiske forløb, har den praktiske konsekvens, at der i den givne historiske situation kan peges på muligheder, »som hver for sig frembød aldrig realiserede alternativer til den udvikling, der faktisk skete«. (H. P. Clausen: *Hvad er historie?*, s. 133).

Det hedder hos Hillgruber: »Die prinzipielle Überzeugung von der Offenheit aller geschichtlichen Situationen bleibt unangetastet, wenn man die enge Verflochtenheit der verschiedenen Teilbereiche der Politik in einem totalitären »Führerstaat« und die Einbettung der Aussen- und Kriegspolitik Hitlers in die Dynamik der Entfaltung seines vom Ursprung her radikalen rassenideologischen »Programms« anerkennt, die einen gewissen – bei fortschreitender »Ausrichtung« der gesamten deutschen Politik hierauf ständig zunehmenden – immanenten »Zwang« ausübte, die dort gesteckten weitgespannten Expansionsziele zu verwirklichen, und wenn man den »fanatischen« Willen Hitlers zur völligen »rassischen« »Neugestaltung Europas« und zum Aufbau einer deutschen »Weltmacht-Stellung« als entscheidende Triebkraft seiner Politik ansieht« (s. 14).

Hvad angår bedømmelsen af Hitlers udenrigspolitik ligger Hillgruber på linie med Trevor-Roper og den række forfattere på tysk grund, der har videreudbygget hans teser: Deuerlein (1959), Schubert (1963), Dickmann (1964), Moltmann (1961), Conze (1961). Hvad angår vurderingen af Hitler som person og dennes program set i et større historisk perspektiv bygger Hillgruber på E. Nolte: »Der Fascismus in seiner Epoche«, München 1963. Han nøjes dog ikke med at bygge på disse forfattere alene, men uddyber selv og bidrager med primært kildemateriale til underbyggelsen af tesen om Hitlers »Programm«, idet han differentierer og modificerer den for så vidt angår perioden 1940–41.

Nolte har på udmærket måde adskilt Hitlers forskellige former for krigsførelse fra hinanden og danner hermed den begrebsmæssige baggrund for Hillgrubers store arbejde. Nolte skelner imellem tre faser i Hitlers krigsførelse: 1. Den nationale krig med det formål at indlemme tidligere rigstyske områder i Tyskland eller områder, der hørte under det tidligere habsburgske monarki. 2. Den europæiske »normalkrig« i hvilken det på konventionel maner var formålet at nedkæmpe en modstander militært (felttoget mod Frankrig) eller at besætte strategisk eller økonomisk betydningsfulde områder (Norgesfelttoget og Balkanfelttoget). 3. Den race-ideologisk begrundede erobrings- og tilintetgørelseskrig. I dette sidste tilfælde var den militære besættelse kun en forudsætning for udryddelsen af de ledende klasser og decimering og trælbinding af masserne. (En

forsmag på denne type krigsførelse var Polensfelttoget. Den fulde udfoldelse fik denne form i Ruslandsfelttoget).

Dette grundsynspunkt efterviser Hillgruber i sin fremstilling på overbevisende måde under henvisning til de procedurer, planer og tanker som kendetegnede Hitlers politik i denne periode, hvor han besad det strategiske initiativ. Denne typologisering som, særligt hvad angår operation »Barbarossa«, felttoget mod Rusland, synes så vel underbygget, gør denne bog til noget af den uhyggeligste læsning, som anmelderen rent intellektuelt har mødt inden for dette område. Her er tale om en helhedsbetragtning både i bredden og dybden, hvori Hitlers grundtanker er sat ind med en følgerigtighed, der virker skræmmende. Tidligere værker har behandlet sider af disse problemer, har skildret enkeltheder der ikke stod tilbage i gru, men først gennem den koldsindige helhedsbetragtning, som her er anlagt, går det fulde omfang af begivenhederne op for en. Her falder brikkerne i den nazistiske ideologisk betingede udenrigspolitik på plads.

Den særlige karakter, som krigen mod Sovjet havde sammenlignet med for eks. felttoget mod Frankrig, udsprunget som den var af Hitlers tanker om en raceideologisk udryddelseskrig, uden hensyntagen til mulighederne for taktiske gevinster ved en human optræden i de besatte områder, fremgår med tydelighed af tallene for overlevende blandt de tilfangetagne, de frygtelige civile ofre og parternes fanatisme. De tredive millioner døde på begge sider gør denne krig til den blodigste i verdenshistorien. Over for Sovjets tab på 20 millioner mennesker, overfor decimeringen af Polens befolkning med 20 % står de engelske civile og militære tab med 380.000 og U.S.A.'s tab på samtlige krigsskuepladser på ialt 250.000. »Die Pflicht zur Entvölkerung« som Rauschning havde hørt Hitler tale om i begyndelsen af trediverne kom her til fuld udfoldelse: millioner af russiske krigsfanger (der talte ialt over 5 millioner) ombragtes i fangelejrene, andre millioner dræbtes blandt civilbefolkningen under bekæmpelse af partisanbevægelsen, endnu andre millioner døde som følge af bevidst hidførte kaotiske tilstande i de besatte områder eller i tvangsarbejdslejre. Bag linierne opererede »Einsatzbataillonen« og ombragte hele den jødiske befolkning, der opfattedes som det biologiske grundlag for de russiske ledende klasser. Den raceideologiske udryddelseskrig fortsattes i tilintetgørelseslejrene. Ud fra sine ideologiske forudsætninger accepterede Stalin denne krigsform og gav igen med samme mønt, ikke ukendt med metoderne, »dieser nahezu geniale Kerl«, som Hitler kaldte ham. Det næsten *totale* modsætningsforhold, der kendetegnede denne krig i modsætning til det *partielle* modsætningsforhold, der sædvanligvis har kendetegnet europæiske krige, udelukkede enhver form for separatfred à la Brest-Litovsk, skønt de allierede nærede frygt herfor, idet de ikke erkendte krigens særlige karakter. Den samme mangel på erkendelse har præget en lang række af efterkrigstidens historiske behandlinger, og det er et hovedformål for Hillgruber at bringe dette forhold frem i sin fulde klarhed. Han peger i denne forbindelse på, at verdenskrigen, for så vidt angår Europa, afgjordes mellem Sovjet og Tyskland endnu før den allierede hjælp kunne nå at få indflydelse på udviklingen og længe før de vestallierede havde styrke til at gå i offensiven. På trods af den sovjet-russiske nationalistiske historieskrivnings overdriven af den sovjetrussiske indsats under 2. verdenskrig er det berettiget at fastholde denne opfattelse efter Hillgrubers nøje studium af udviklingsforløbet.

Hillgrubers hovedemne er imidlertid at placere krigen i et bredere og dybere helhedsbillede. Han differentierer og modificerer opfattelsen af felttoget mod Rusland som den enkle konsekvens af Hitlers siden tyverne fastholdte udenrigspolitiske program. Han viser, at oprettelsen af et østimperium på Sovjetruslands bekostning ikke var Hitlers sidste programpunkt. Tidspunktet for udløsningen af denne krig var heller ikke det, der var nedlagt i hans planer før verdenskrigen. De strategiske forudsætninger var heller ikke de forudsatte i Hitlers langsigtede planlægning. De faktorer, der her spiller ind, er dels uventede vendinger i begivenhedsforløbet, dels modstandernes holdning, dels egne fejlbedømmelser. Igennem denne differentiering og modificering af Trevor Ropers teser når Hillgruber frem til en beskrivelse af samspillet mellem Hitler og hans omgivelser og af den tvang som begivenhedsforløbet pålagde Hitlers planlægning.

Hitler afviste det wilhelminske Tysklands samtidige ekspansion i de oversøiske og de europæiske områder. Denne politik havde ført Tyskland ud i et samtidigt modsætningsforhold til landmagterne og sømagterne. Efter Hitlers opfattelse måtte en tysk ekspansionspolitik med udsigt til at lykkes prioritere den ene eller den anden af stødretningerne. Ud fra Hitlers ideologiske synspunkter måtte den kontinentale stødretning være den første etape, ensbetydende med etableringen af et tysk imperium på raceideologisk grundlag i Østeuropa og et magtpolitisk lederskab på kontinentet inden for et tysk »Grossraum«. Med denne supermagtsstatus som baggrund kunne Tyskland optræde som »Weltmacht« og gøre krav på et samlet koloniområde i Central Afrika, og på herredømmet over Middelhavet og Mellemøsten, støttet til en stærk flåde, i konkurrence med andre verdensmagter som USA og Storbritannien, om nødvendigt i modsætning til disse.

Denne tilsyneladende urealistiske fremtidsplan lykkedes det Hitler at realisere indtil et vist punkt takket være hans politiske og taktiske talent. Planen havde afgørende svagheder, således den naive opfattelse, at England ikke ville lægge afgørende hindringer i vejen for den tyske erobring af de østlige områder, men affinde sig med en tysk dominans på fastlandet. Denne opfattelse hos Hitler synes at gå tilbage til en forestilling om, at alene, hvor der var tale om en strid om den faktiske beherskelse af områder, kunne der bestå afgørende modsætningsforhold mellem staterne. Da England ikke nærrede ønske om faktisk beherskelse af det europæiske kontinent, mente Hitler efter Hillgrubers opfattelse, at det måtte være muligt for denne magt at affinde sig med en tysk dominans af det europæiske »Grossraum«, når der som overbevisende argument forelå en hårdtslående tysk »Wehrmacht« og en midlertidig tilbageholdenhed, hvad flådemagt angik.

Denne forudsætning holdt ikke stik (hvad Hitler måske allerede i 1938 var ved at blive klar over). Alligevel mente han at kunne realisere første etape af sin østpolitik i 1939, uden at det ville komme til et afgørende brud med vestmagterne. Da han mod forventning kom til at befinde sig i krig med vestmagterne, besad han som sikkerhedsnet aftalen med Stalin, der levnede ham tid til at slå til i vest i en ny lynkrig. Tankegangen var her den, at England ved et fransk nederlag ville føle sig tvunget til at affinde sig med den tyske østpolitik og slutte fred på dette grundlag. Hillgruber mener, at Hitler i første verdenskrig har tilsluttet sig den dengang gangse opfattelse, at var det lykkedes at slå Fran-

krig, ville England have måttet søge fred. Hillgruber lægger megen vægt på Hitlers overbevisning om, at Englands modstand mod Tyskland, hvad angik kontinentet, var snævert knyttet til håbet om at bibeholde baser på fastlandet, hvorfra en senere mobiliseret engelsk hær i forening med allierede kunne gå til angreb og slå Tyskland. Hans angreb på Skandinavien må efter Hillgrubers mening blandt andet ses under den synsvinkel. Muligheden for at føre krigen videre i Skandinavien, selv efter at Frankrig var faldet, måtte fratages England. Denne tese, der lyder besnærende og logisk og ville forklare en del uforklarede punkter omkring felttoget i Skandinavien, er desværre ikke særlig stærkt underbygget. Hillgruber støtter sig her hovedsagelig på en fremherskende opfattelse i tyske militære kredse, hvis slagkraft og rækkevidde det er vanskeligt at gøre sig nogen forestilling om. Hvilken opfattelse Hitler end havde af felttoget i Skandinavien, så hersker der ingen tvivl om, at han ventede, at Frankrigs nederlag ville bringe England til forhandlingsbordet. Hermed ville en væsentlig forudsætning være skabt for næste etape i hans politik, felttoget mod Sovjet.

Den krig som England havde »påtvunget« Hitler fremskyndede realiseringen af hans program, idet den medførte, at Frankrig blev elimineret som modstander. Det lykkedes imidlertid ikke Hitler magtpolitisk at skabe de nødvendige forudsætninger for hans efterfølgende politiske planer. Den for tidligt udløste krig mod Storbritannien gjorde, at han ikke besad de tilstrækkelige magtmidler til at tvinge England til fred ved en besættelse, og Churchills faste ledelse hindrede en forhandlingsfred, som andre kredse måtte have ønsket. En nedkæmpelse af Storbritannien medførte endvidere muligheden for, at den anden store sømagt, U.S.A., en magt af de kontinentale dimensioner, som Hitler drømte om at give Tyskland, ville gribe ind i krigen. Dette var, hvad Hitler mindst af alt ønskede. Hans langfristede planlægning forudsatte strategisk, at han havde ryggen fri, medens han realiserede sin østlige ekspansion. Det var ham ikke muligt at skabe denne situation. Han kom derfor i det dilemma at måtte vente, at U.S.A. ved et fortsat modsætningsforhold mellem Tyskland og England før eller siden, når dets oprustning var fuldendt, ville gribe ind på engelsk side. Tiden arbejdede således for England og sømagterne. Hitler havde kun én udvej ud af dette dilemma, at forsøge at realisere skabelsen af et tysk »Grossraum« af kontinentale dimensioner før U.S.A. var rede til at gribe ind i krigen. Der måtte skabes et »Grossraum« bestående af Europa til Ural og et centralafrikansk råstofimperium for at gøre Tyskland til en blokadesikker »Weltmacht«, der om fornødent kunne tage kampen op imod England og U.S.A. i forening, eventuelt nå til en afgrænsning af indflydelsessfærer.

Dette var en flugt fremad. Det var, som Hillgruber viser, på et tidspunkt og under forudsætninger, Hitler ikke havde ønsket, at forholdene tvang ham til at foretage det næste skridt i »programmet«, at udløse den raceideologiske krig mod Sovjet. Denne beslutning fremmedes på den anden side af Hitlers ringe vurdering af Sovjet som militærmagt. I en seksugers lynkrig ville Sovjet bryde sammen. Planerne for dette felttog var imidlertid efterretningsmæssigt set svagt underbygget. Først og fremmest underkendte den felttogsplan, der lagdes, betydningen af de industrielle centre, der var bygget op bag Ural, og som kunne forsyne krigsskuepladserne selv efter at det europæiske Ruslands industri- og råstofområder var faldet i tyske hænder. Da planen om at nedkæmpe

Sovjet i en lynkrig af vældige dimensioner mislykkedes, var slaget tabt for Tyskland. Lynkrigstanken byggede på den forudsætning, at Tyskland takket være udnyttelsen af tidsfaktoren kunne mobilisere større øjeblikkelig styrke end de øvrige magter, der set i et længere tidsperspektiv havde mulighed for at mobilisere større ressourcer.

Efter dette tidspunkt mistede Hitler det strategiske initiativ, lynkrigsstrategien afløstes af en mobilisering af de tyske ressourcer i en udmattelseskrig, som landet var dømt til at tabe. Interessant er Hillgrubers påvisning af, at de allierede i det store og hele udkæmpede to af hinanden uafhængige krige mod Tyskland, og at de målsætninger, der lå bag den sovjetrussiske politik, allerede fra trediverne tog sigte på skabelsen af en europæisk forsvarsposition i dybden ved at skyde den russiske indflydelsessfære så langt frem som muligt i ønsket om at stå så stærkt som muligt over for vestmagterne i en efterkrigsperiode. Stalins udenrigspolitiske grundopfattelse synes efter Hillgruber ikke at have afvejet meget fra den, man i Vesteuropa skød ham i skoene, nemlig ønsket om at udnytte krigen mellem de imperialistiske magter til at skaffe sig fordele uden omkostninger ved indgriben i de sidste stadier af krigsførelsen. (Ruslands indgriben i den amerikansk-japanske krigs sidste stadier er et eksempel herpå).

Denne politik ser Hillgruber fastholdt fra 1939 til 1945 og i tiden derefter. Tesen genfindes i Hillgrubers i 1967 udkomne oversigt over Tysklands rolle i de to verdenskriges forhistorie. Den trænger imidlertid til en lige så grundig bearbejdelse som den, der nu er blevet Hitlers strategi til del. Det ville være uheldigt om en mistolkning grundlagde en myte om Stalins udenrigspolitik på ruinerne af myterne om Hitlers udenrigspolitik.

Enkelte af Hillgrubers teser er ikke så stærkt underbygget, som man kunne ønske. Det helhedsbillede, han tegner, er imidlertid af en sådan art, at det opfordrer til efterprøvelse på andre områder og i sig selv betegner en intellektuel fndsats af betydning, et focus for videre udforskning af perioden i retning af Hans-Adolf Jacobsens forsøg på at skabe en »konception« omkring 2. verdenskrig. Bogen er forsynet med tidstavle, omfattende litteraturfortegnelse, indeks og en oversigt, som fra dag til dag, i det omfang det har været muligt, rekonstruerer Hitlers møder med forskellige personer.

IB DAMGAARD PETERSEN

J. L. MOULTON: *The Norwegian Campaign of 1940*. London, Eyre and Spottiswoode, 1966. 328 s. Ill. 55 sh.

Denne bog er skrevet af en soldat, ikke som et memoireværk, men som en lektion i taktiske og strategiske problemer. Den er et indlæg i en debat og måske egnet som sengelæsning på officersskoler. Selve problematikken er efterhånden gammel. Det er først og fremmest problemet om at tilvejebringe en effektiv koordination af de tre værn.

Det materiale, som Moulton trækker frem som basis for sin argumentation, er det engelske felttog i Norge i 1940 og det amerikanske omkring øen Guadalcanal i 1942. Begge historier begynder på en vis måde med Gallipoli og første verdenskrig. Gallipoli blev Churchills politiske ruin mange år frem-